

Лекція 1.

Тема 1. Фахова та наукова термінологія іноземною мовою у сфері міжнародної економіки і сфері економіки та управління ринком землі

План

1. Термін та його ознаки. Термінологія як система.
2. Загальнонаукова, міжгалузева і вузькоспеціальна термінологія.
3. Специфіка англійського терміна сфери економіки
4. Структурно-семантичні особливості англійських термінів економічної сфери.
5. Проблеми перекладу термінів

1. Термін та його ознаки. Термінологія як система

Термін (від латин, *terminus* - межа, кінець) - це слово або словосполучення, яке позначає поняття певної галузі знань чи діяльності людини.

Кожна галузь науки, техніки, виробництва, мистецтва має свою термінологію. Виокремлюють такі основні групи термінологічної лексики: математичну (ділене, дільник, косинус, логарифм, частка), фізичну (молекула, коливання, статика, індукція), мовознавчу (фонема, афікс, парадигма, синтаксис, метатеза), літературознавчу (лейтмотив, верлібр, хорей, сюжет, фабула, анапест), філософську (діалектика, гносеологія, абсолют, апріорі, інтенція), фінансову (банк, кредит, лізинг, своп, баланс), хімічну (кисень, іонізація, оксиди, хімічна реакція), біологічну (рецептор, клітика, гомеостаз, мезодерма), музичну (октава, квінтет, акорд, гармоніка), спортивну (ферзевий гамбіт, гросмейстер, аут, тайм, сет, раунд) тощо.

У сфері міжнародної економіки: тарифи, ембарго, мито, експорт, імпорт, вільна торгівля, протекціонізм, курс валют тощо.

У сфері економіки та управління ринком землі: земля, площа, районування, ерозія, врожайність тощо.

Серед системи термінів кожної галузі вирізняють дві складові - термінологію і терміносистему.

Термінологія - 1) розділ мовознавства, що вивчає терміни (у цьому значенні все частіше використовують слово термінознавство), 2) сукупність термінів певної мови або певної галузі. Наприклад, можемо говорити про англійську, польську, російську, українську та інші термінологію, а також про термінологію математичну, юридичну, хімічну, технічну тощо.

Галузеві термінології, тобто сукупність термінів конкретних галузей), називають терміносистемами, або термінологічними системами.

Системність термінології зумовлена двома типами зв'язків, які надають сукупності термінів системного характеру:

- логічними (якщо між поняттями певної галузі науки існують системні логічні зв'язки - а вони є в кожній науці, - то терміни, які називають ці поняття, мають теж бути системно пов'язаними);

- мовними (хоча терміни позначають наукові поняття, вони залишаються одиницями природної людської мови, а відповідно їм властиві всі ті зв'язки, які характерні для загальноживаних слів - синонімічні, антонімічні, словотвірні, полісемічні, граматичні, родовидові тощо).

Незважаючи на відмінності й багатогранність сучасних галузей наукового знання і властивих їм понять, існує низка спільних ознак, які визначають суть терміна як особливої мовної одиниці.

Основні ознаки терміна:

- ✓ Системність: кожний термін входить до певної терміносистеми, у якій має термінологічне значення, а за межами своєї терміносистеми він може мати зовсім інше значення.

- ✓ Точність: термін повинен якнайповніше й найточніше передавати зміст поняття, яке він позначає, неточний термін може бути джерелом непорозумінь між фахівцями.

- ✓ Прагнення до однозначності у межах своєї терміносистеми: якщо більшість слів загальноживаної мови багатозначні, то більшість термінів - однозначні, це зумовлено їх призначенням, але повністю усунути багатозначність (найчастіше двозначність) не вдається.

- ✓ Наявність дефініції: кожний науковий термін має дефініцію (означення), яка чітко окреслює, обмежує його значення.

Деякі термінознавці називають і такі ознаки (або вимоги) до терміна: нейтральність, відсутність емоційно-експресивного забарвлення, відсутність синонімів, інтернаціональний характер, стислість, відкритість і динамізм системи, що виявляється у процесах термінологізації, ре- і детермінологізації, постійному поповненні системи новими термінами; прозорість внутрішньої форми терміна, що поліпшує його сприйняття і збереження у терміносистемі.

Термінологія виконує такі основні функції - позначає наукові поняття і задовольняє потреби спілкування фахівців - за умови, якщо вона є загальноприйнята, унормована, відповідатиме вимогам до термінів.

Кодифікація термінів - це систематизація термінів у словниках, довідниках, що орієнтують мовців на правильне їх використання.

Значення термінів зафіксовано у спеціальних словниках, довідниках. Розрізняють такі види: словники терміносистем, затверджені у вигляді стандартів; словники термінології (універсальні енциклопедії, галузеві енциклопедії, галузеві термінологічні словники).

2. Загальнонаукова, міжгалузева і вузькоспеціальна термінологія

Галузеві терміносистеми взаємодіють одна з одною, мають спільний термінологічний фонд. Ізольованих терміносистем немає, вони містять уніфіковані щодо норм сучасної мови терміни на міжгалузевому рівні.

Залежно від ступеня спеціалізації значення терміни поділяються на три групи:

1. Загальнонаукові терміни, які вживаються майже в усіх галузевих термінологіях, наприклад: система, тенденція, закон, концепція, теорія, аналіз, синтез тощо. Треба зауважити, що такі терміни в межах певної термінології можуть конкретизувати своє значення. До цієї категорії відносять і загально-технічну термінологію (машина, пристрій, агрегат).

2. Міжгалузеві терміни - це терміни, які використовуються в кількох споріднених або й віддалених галузях (економічна наука має термінологію, спільну з іншими соціальними, природничими науками, наприклад: амортизація, екологічні витрати, санація, технополіс, приватна власність).

3. Вузкоспеціальні терміни - це слова чи словосполучення, які позначають поняття, що відображають специфіку конкретної галузі, наприклад: авантитул, аграф, боковик, вакат, привка, ретуш.

3. Специфіка англійського терміна сфери економіки

Сучасна англійська економічна терміносистема є сукупністю однослівних та багатослівних термінологічних одиниць, які співвідносяться з понятійною системою економічної сфери діяльності, перебувають у постійному взаємозв'язку та взаємодії, піддаються регулюванню й впорядкуванню.

Інтернаціоналізація та глобалізація суспільних відносин, упровадження сучасних інформаційних технологій, розширення економічних контактів призвели до значного поповнення англійської економічної терміносистеми великою кількістю неологізмів за останні десятиліття. Англійська економічна терміносистема належить до сучасних термінологічних систем, які є найбільш чутливими до постійних змін, які відбуваються в суспільстві. Вона об'єктивно відображає особливості суспільно-економічного розвитку, а тому дослідження сучасної англійської економічної термінологічної лексики не може бути відірване від історичних та культурно-національних світів, в яких мова відіграє провідну роль.

Екстралінгвістичною передумовою виокремлення англійської економічної терміносистеми стало вчення меркантилістів, ідеї яких отримали розповсюдження в XV ст. в Англії, Франції, Італії та інших європейських країнах та досягли свого розквіту в XVII ст. У період становлення англійської економічної терміносистеми найпродуктивнішим шляхом її поповнення стали запозичення, особливо з латинської та грецьких мов. У цей час з'явилася велика кількість міжнародних економічних термінів та вперше почав

використовуватися синтаксичний спосіб словотворення для найменування економічних явищ та понять.

Становлення системи економічних понять відноситься до мануфактурного етапу розвитку капіталізму та появи нового напрямку – класичної політичної економії, який зародився в Англії в кінці XVII ст. та у Франції на початку XVIII ст. Швидкий розвиток промисловості та різних наук (техніки, хімії, математики, фізики, філософії та ін.) сприяли оформленню понятійного апарату й систематизації аспектів та розділів економічної науки. Значний вплив на формування наукових понять мали ідеї представників класичної школи політичної економії У. Петті, П'єра де Буальгібера, Ф. Кене, А. Смітта, Д. Рікардо, Томаса Р. Мальтуса, Нассау В. Сенсора, Джона Мілля. До 1900 р. англійська економічна терміносистема поповнювалася переважно економічними термінами іншомовного походження, які використовувалися для позначення нових економічних реалій (cargo, badget, cash, capital).

Починаючи з другої половини XIX ст., англійська мова перетворюється з мови-реципієнта на мову-продуцента економічних термінологічних одиниць, тому кількість запозичень стала порівняно незначною. Запровадження вільного ціноутворення, ринкового принципу розподілу доходів та конкуренція, яка виконувала роль основного чинника суспільної економіки та раціоналізатора структури виробництва в 20-30-х рр., перетворили XX століття на період економічного імперіалізму. Центр економічної активності перемістився до Сполучених Штатів та Великобританії, які перетворилися на найбільших інвесторів країн-учасниць Першої світової війни, тому в XX ст. «гроші не просто говорять, а кричать англійською мовою».

Екстралінгвістичні умови, що склалися у Великобританії та США протягом трьох століть, поступово сприяли залученню власномовних ресурсів для найменування нових економічних реалій в сучасній мові.

Характер англійської економічної терміносистеми визначається особливістю економічних понять відображати сутність суспільно-економічних явищ та процесів людського суспільства. Економічні терміни утворюються на основі загальноживаної лексики за звичайними нормами з використанням продуктивних словотворчих засобів і словотвірних моделей англійської загальнолітературної мови.

Економіка вважається найважливішою сферою життя суспільства, в якій за допомогою використання різноманітних ресурсів відбувається виробництво, обмін, розподіл та споживання продуктів людської діяльності, формується й постійно розвивається система продуктивних сил та економічних відносин. Людина постійно відчуває на собі вплив економічних процесів перебуваючи у світі економічних явищ у ролі покупця, продавця, споживача послуг. Тому цікавість до економічної терміносистеми невпинно зростає.

Англійська терміносистема економіки як будь-яка терміносистема є динамічним пластом лексики мови, який змінюється внаслідок розвитку різних

сфер людської діяльності. В англomовній економічній терміносистемі виявлено тяжіння до упорядкування термінології шляхом повної або часткової заміни термінів, які не відповідають ідеології нової парадигми економіки. Завдяки своїй рухомості, швидкості введення нових термінів та розмитості кордонів термінологічна лексика економіки виходить за межі вузькопрофесійного використання.

Терміни економіки утворюються на базі загальноповживаної лексики за звичайними нормами з використанням продуктивних словотворчих засобів і словотвірних моделей англійської загальнолітературної мови. Особливу роль в англomовній економічній терміносистемі займають базові терміни власних підсистем економіки, які виражають категоріальні поняття. Вони є вихідними одиницями в процесі творення похідних термінів та утворюють разом з ними систему. Системність є невід'ємним критерієм будь-якої термінології і охоплює як план змісту (системність наукових понять), так і план вираження (системність слів, що передають ці поняття). Сміслова системність економічної термінології зумовлюється системністю наукових понять цієї сфери. Парадигматичні відносини полісемії, омонімії, синонімії і антонімії є головною тенденцією в парадигмі семасіологічних характеристик, але їх існування зумовлюється системою відповідних наукових понять. Нові реалії у сфері англomовної економічної діяльності призводять до постійних змін та розвитку новітньої парадигми його терміносистеми.

З огляду на вищесказане визначаємо **економічний термін** як створене штучно чи взяте з загальноповживаної мови слово чи словосполучення, яке об'єктивно відображає поняття професійної та наукової діяльності фахівців в галузі економіки й бізнесу, знаходяться у взаємозв'язку та взаємодії з іншими термінологічними одиницями цієї галузі, утворюючи разом з ними економічну терміносистему. Економічна термінологічна лексика характеризується точністю, стислістю, стилістичною нейтральністю, однозначністю.

4. Структурно-семантичні особливості англійських термінів економічної сфери

Префіксальні деривати англomовної економічної терміносистеми

У сучасній англomовній економічній терміносистемі функціонують як однозначні, так і багатозначні префіксальні терміни. Префіксальні іменники, прикметники та дієслова економічної терміносистеми, що мають полісемантичну структуру – це терміни, які належать одночасно до двох чи більше терміносистем, наприклад: *deskilling* – 1) ек., 2) соц. декваліфікація (спрощення праці); *декваліфікація робітників, втрата кваліфікації* (зменшення кількості висококваліфікованих робітників за рахунок спрощення та стандартизації праці), *decertification* – 1) ек., юр. десертифікація, анулювання дозволу (сертифіката, права, повноважень) (на здійснення якої-небудь діяльності); 2) ек. десертифікація, анулювання дозволу (сертифіката, права,

повноважень) (анулювання повноважень профспілки на проведення колективних переговорів з роботодавцями в результаті голосування групи уповноважених робітників), *interdivisional* – 1) ек. внутрішньоорганізаційний (що відбувається між різними підрозділами однієї організації); 2) осв. міжкафедральний, міжфакультетний (що відбувається між окремими факультетами чи кафедрами одного учбового закладу), *to re-engage* – 1) тех. знову включати; 2) військ.спр. залишатися на надстрокову службу; знову вступати на військову службу; 3) упр.л.р. повторно найняти робітника.

При цьому одне із значень префіксальних дієслів, що мають полісемантичну структуру, є вторинним, яке виникло в результаті семантичної деривації, наприклад: *to discard* – звільняти (працівника) ← *to discard* – викидати; *to displace* – звільняти (з посади) ← *to displace* – перекладати, переносити, класти в інше місце; *to enrich* – покращувати умови праці ← *to enrich* – збагачувати.

Нами виявлено словотвірні моделі іменників англійської економічної терміносистеми: 1) *out-* + SN → SN^{Pr}: *outwork* – робота поза підприємством; надомна робота, *outstaffing* – аутстафінг, вивід персоналу зі штату, *outstation* – філіал (відділення організації); 2) *non-* + SN → SN^{Pr}: *non-attendance* – невихід (на роботу), *non-unionism* – зменшення кількості профспілок та їх впливу, *non-customer* – особа, що не є клієнтом (замовником, постійним покупцем); 3) *over-* + SN → SN^{Pr}: *overemployment* – надмірна зайнятість, *overqualification* – надлишок кваліфікації (ситуація, коли робітники володіють більшими навичками, ніж необхідно для виконання даної роботи); 4) *sub-* + SN → SN^{Pr}: *sub-manager* – помічник керівника, помічник завідувача, *subunit* – підрозділ (формальна група в організації, що відповідає за виконання конкретних завдань); 5) *co-* + SN → SN^{Pr}: *co-management* – залучення персоналу до управління, *co-director*, *co-administrator* – спільний директор (адміністратор); 6) *self-* + SN → SN^{Pr}: *self-administration* – самоуправління, *self-employment* – індивідуальна трудова діяльність; індивідуальне підприємництво; 7) *super-* + SN → SN^{Pr}: *supervision* – нагляд, контроль, керівництво, *supervisor* – старший відповідальний робітник (особа, що здійснює керівництво невеликою групою людей чи невеликою виробничою ділянкою); 8) *inter-* + SN → SN^{Pr}: *internationalization* – інтернаціоналізація (здійснення однією фірмою двох чи більше взаємопов'язаних видів діяльності, на відміну від того, коли різні види діяльності здійснюються різними фірмами); 9) *fore-* + SN → SN^{Pr}: *foreman* – майстер; бригадир; старший робітник; начальник цеху, *foreperson* – майстер ділянки; бригадир; начальник цеху; 10) *un-* + SN → SN^{Pr}: *unemployment* – безробіття, незайнятість, *unloader* – вивантажувач; 11) *up-* + SN → SN^{Pr}: *upgrading* – покращення, модернізація; 12) *hyper-* + SN → SN^{Pr}: *hyperemployment* – гіперзайнятість; 13) *under-* + SN → SN^{Pr}: *underemployment* – неповна зайнятість; робота яка не відповідає кваліфікації (робітника).

Виявлено словотвірні моделі, які використовуються для творення основ англійських префіксальних прикметників, які функціонують в англійській економічній терміносистемі: 1) *un-* + SA → SA^{Pr}: *unmanageable* – що погано

піддається управлінню, *unqualified* – некваліфікований, що не має кваліфікації; 2) *inter-* + SA → SA^{Pr}: *interdepartmental* – внутрішній (що відноситься до різних підрозділів організації), *interdivisional* – внутрішньоорганізаційний; 3) *non-* + SA → SA^{Pr}: *noncontributory* – вільний від внесків (напр., про робітника, який не зобов'язаний робити внески в пенсійний фонд); 4) *inter-* + SN → SA^{Pr}: *interoffice* – міжофісний, *interagency* – міжвідомчий, *intercompany* – міжфірмовий; 5) *self-* + SA → SA^{Pr}: *self-employed* – що обслуговує своє власне підприємство, що працює не за наймом, *self-administrated* – яким керують самостійно.

Розглянемо словотвірні моделі, які використовуються для творення основ англійських префіксальних дієслів у функції економічних термінів: 1) *mis-* + SV → SV^{Pr}: *to misapply* – неправильно використовувати, зловживати, *to misallocate* – неправильно використовувати (ресурси); 2) *over-* + SV → SV^{Pr}: *overconsume* – споживати дуже багато, *to overfulfill* – перевиконувати (план); 3) *de-* + SV → SV^{Pr}: *to decentralize* – децентралізувати, *to dehire* – звільняти з посади, *to deindustrialize* – збільшувати зайнятість за рахунок сфери послуг; 4) *dis-* + SV → SV^{Pr}: *to disemploy* – звільняти, *to disorganize* – дезорганізувати; 5) модель *re-* + SV → SV^{Pr}: *to re-employ* – відновлювати (на посаді), *to reestablish* – виправляти, відновлювати; 6) *de-* + SN → SV^{Pr}: *deskill* – скорочувати кількість кваліфікованих працівників на підприємстві, *deman* – скорочувати кількість робітників на підприємстві; 7) *under-* + SV → SV^{Pr}: *to underproduce* – виробляти продукцію в недостатній кількості, *to undermanage* – використовувати повноваження керівника неповністю; 8) *co-* + SV → SV^{Pr}: *to cooperate* – співпрацювати, *coordinate* – координувати, узгоджувати; 8) *out-* + SV → SV^{Pr}: *to outwork* – працювати краще і швидше, *to outdate* – виходити із використання.

Префіксальні економічні терміни утворюються за словотвірними моделями, які використовуються для утворення лексики загальноживаної англійської мови відповідно до її норм.

Суфіксальні деривати англійської економічної терміносистеми

В англійській економічній терміносистемі функціонують як однозначні, так і багатозначні суфіксальні іменники, прикметники та дієслова. Однозначні суфіксальні терміни чітко співвідносяться економічною терміносистемою, наприклад: *economize* – економити, економно використовувати, *directorate* – управління, директорат, рада директорів; відділ (в організації), *qualified* – кваліфікований, компетентний, *to departmentalize* – департаменталізувати(ся) (напр., ділити організацію на функціональні підрозділи, відділи і т.і.).

Суфіксальні термінологічні одиниці економічної терміносистеми, що мають полісемантичну структуру – це терміни, які належать одночасно до двох чи більше галузей, наприклад: *governor* – 1) пол. правитель, губернатор; 2) мен. комендант, завідувач, член правління; 3) тех., комп. регулятор, керівний пристрій, *retentive* – 1) мен. добре оплачуваний (про роботу, посаду); 2) ек. вигідний, прибутковий, *compensate* – 1) ек., юр. компенсувати (передавати щонебудь в якості компенсації за спричинені збитки); 2) ек. платити (за послуги);

забезпечувати сталість валюти; 3) *тех. урівноважувати; балансувати*; 4) *комп. компенсувати; корегувати; вирівнювати*.

У англомовній економічній терміносистемі функціонують словотвірні моделі, що використовуються для творення суфіксальних термінів: 1) SV + *-ion(-tion, -ation)* → SN^{suf}: *demotion* – пониження на посаді, *direction* – керівництво, управління, регулювання; розпорядження, інструкція, директива; 2) SV + *-er (-or)* → SN^{suf}: *administrator* – адміністратор, керівник, *director* – директор, член правління, керівник, начальник; 3) SV + *-ment* → SN^{suf}: *appointment* – призначення (на посаду); створення, призначення (напр., комісії), *equipment* – обладнання, апаратура; 4) SV + *-ance(-ence)* → SN^{suf}: *governance* – правління, керівництво, система управління, влада, повноваження, *reference* – компетенція, коло повноважень; референтність (потреба в орієнтації на об'єкт наслідування в соціальному світі); 5) SN + *-ism* → SN^{suf}: *managerism* – менеджеризм, *careerism* – кар'єризм; 6) SA + *-ity* → SN^{suf}: *employability* – працездатність; можливість працевлаштування, *flexibility* – гнучкість (здатність організації чи її окремих елементів змінюватися в залежності від умов); 7) SV + *-ant(-ent)* → SN^{suf}: *applicant* – кандидат, претендент, кандидатура; *attendant* – супроводжуюча особа, обслуговуюча особа; 8) SV + *-ing* → SN^{suf}: *controlling* – контролінг, систематичний контроль, *improving* – підвищення якості (напр., умов праці); 9) SN + *-ary* → SN^{suf}: *auxiliary* – помічник, асистент; *secretary* – секретар (робітник офісу); секретар (посада керівника в деяких організаціях); *beneficiary* – бенефіціант, вигодонабувач (особа, якій призначена пенсія, матеріальна допомога, премія і т.і.); 10) SV + *-ee* → SN^{suf}: *employee* – (найманий) робітник, співробітник, службовець; *inductee* – людина, яка призначається на посаду; 11) SV + *-ate* → SN^{suf}: *directorate* – управління, директорат, рада директорів; відділ, *consulate* – консульство, представництво; звання консула; строк перебування консула на посаді, *electorate* – електорат, виборці, контингент виборців; 12) SN + *-er (-or)* → SN^{suf}: *cashier* – касир; висока адміністративна посада в американському банку, *commissioner* – член комісії, уповноважений, *gangster* – десятник, бригадир, старший робітник; 13) SN + *-man* → SN^{suf}: *chairman* – головуючий, *journeuman* – найманий кваліфікований працівник, *businessman* – комерсант, ділова людина, бізнесмен; 14) SN + *-al* → SA^{suf}: *correctional* – виправний, *divisional* – дивізійний (про організацію з дивізійною структурою управління), *occupational* – професійний; 15) SV + *-ing* → SA^{suf}: *governing* – керівний, керуючий, контролюючий, *acting* – (тимчасово) виконуючий обов'язки, тимчасовий; 16) SN + *-ed* → SA^{suf}: *skilled* – (високо)кваліфікований; що потребує знання, досвіду, кваліфікації, *experienced* – кваліфікований, досвідчений, *salaried* – що одержує платню; штатний, що передбачає твердий оклад (про посаду); 17) SN + *-ive* → SA^{suf}: *effective* – дієвий, результативний, ефективний (що сприяє досягнення мети); фактичний, реальний, *productive* – виробничий, продуктивний, ефективний, *objective* – об'єктивний (напр., про оцінку діяльності); 18) SA + *-ize* → SV^{suf}: *professionalize* – перетворювати на професію, робити(ся) професіональним, *to centralize* – централізувати, *to departmentalize* – департаменталізувати(ся) (напр., ділити

організацію на функціональні підрозділи, відділи і т.і.); 19) SN + -ize → SV^{suf}: *unioinize* – об'єднувати(ся) у профспілки, *economize* – економити, економно використовувати.

В останні десятиліття утворилися нові постпозитивні форманти, які функціонують в ролі суфіксів та демонструють словотворчу активність в англomовній економічній терміносистемі: *mistakonomics* – недосконала економічна політика, *frugalnomics* – вміння економно господарювати, *enronomics* – стратегія бізнесу, що базується на бухгалтерських маніпуляціях, *flexinomics* – «гнучка економіка», *salariat* – *salariat* (клас службовців, що складають більшу частину населення в сучасних розвинутих країнах), *businesscrat* – політик, який виражає інтереси певного кола ділків, *marketocrat* – політик, який підтримує ринкові відносини, *adhocrasy* – адхократія (модель організації, в якій рішенням проблем займаються спеціалісти з різними професіональними знаннями, підібрані в залежності від ситуації, що дозволяє системі швидко реагувати на будь-які зміни у всіх її компонентах та в зовнішньому оточенні), *CEOcrasy* – економічна еліта країни, *wage-based* – що базується на заробітній платі, *job-based* – що базується на виконаній роботі), *business-friendly* – сприятливий для здійснення якої-небудь діяльності, *client-friendly* – готовий прийти на допомогу чи створити найкращі умови для споживача, *business-speak* – мова працівників у великих організаціях, *marketing-speak* – мова сфери маркетингу).

Більшість таких словотворчих елементів є афіксоїдами, тобто словами, які утворюючи ряд лексичних одиниць за зразком певного слова.

Складні терміни англomовної економічної терміносистеми

Під час дослідження англomовної економічної термінолексики виявлено складні терміни. Складний термін визначається як слово, що складається з більше, ніж двох вільних морфем, яке характеризується цілісністю і розкриває спеціальне поняття певної терміносистем. Використання складних термінів у економічній терміносистемі дозволяє передавати відносини між предметами, поняттями, процесами та ознаками, економлячи час фахівців.

У ході аналізу структурно-семантичних особливостей англійських складних термінів економічної сфери постало питання дослідження критеріїв, за якими розрізняють складні терміни та терміни-словосполучення економічної терміносистеми, яка ще мало вивчена на сьогоднішній день. Структурне співвідношення в термінах-словосполученнях і складних термінах виявляється в морфологічних характеристиках компонентів, порядку розташування основ. Типові структурні відносини, що виражаються в термінах-словосполученнях синтаксично, передаються в складних термінах лише через природу та порядок розташування основ. Компонентами складного терміну виступають морфеми, а компонентами термінів-словосполучень – члени речення, які виконують синтаксичні функції. За ознаками комунікативного спрямування значення словосполучення передає значення його компонентів, а у складних термінах значення одного з компонентів може випускатися зі значення цілого, наприклад: *fieldwork* – робота на місцях (поза офісом, приміщенням), *entry-level* –

початковий (що відноситься до першої роботи чи до першого досвіду роботи в певній сфері). З граматичної точки зору, на відміну від словосполучення компоненти складних термінів не можуть змінювати свою форму, приймати закінчення, утворювати ступені порівняння, змінювати одні частини мови на інші, між ними не можна вставити іншу морфему. Компоненти складного терміну поєднуються в одне ціле, тобто мають значення цілого, а не значення окремих його компонентів. До структури термінів-словосполучень можна вносити зміни. Ідеомагичність складних дієслівних термінів визначається невідповідністю між значенням та граматичною категорією твірних основ та загальним значенням і граматичною категорією складного терміну. Продуктивними виявилися структурні моделі складних дієслів-термінів відмінних граматичних категорій, що утворилися шляхом поєднання іменників, прикметників та іменників, прислівників та іменників загальноживаної мови для номінації нових спеціальних понять англословної економічної терміносистеми: 1) $N + N = V$, наприклад: *backdate* – домовлятися про те, що збільшення суми заробітної плати буде віднесене на певну дату в минулому, *pink-slip* – звільняти (з роботи); 2) $Adj + N = V$, наприклад: *blueprint* – намічати, планувати, проектувати, *blackleg* – бути штрейкбрехером (працювати, коло інші працівники страйкують); 3) $Adv + N = V$, наприклад: *downgrade* – понижувати (у званні, на посаді), *downsize* – скорочувати (штати); зменшувати (розміри компанії, державної установи тощо).

На основі семантичного аналізу слідом за Л. Ф. Омельченко та М. М. Полюжиним виділяємо композитні деривати, які мають або тільки прямі, або прямі та переносні значення, і композитні деривати, які мають лише переносне значення. В англословній економічній терміносистемі прикладами першої групи є такі складні терміни: *workforce* – робоча сила (робітники), *backtracking* – повернення; бектрекінг, перегляд з поверненням; звільнення в залежності від стажу, *caretaker* – особа, що доглядає за престарілими чи хворими; людина, що доглядає за тваринами; відповідальний за підтримання порядку (на підприємстві, в офісі, в організації); особа, яка тимчасово здійснює керівництво. До другої групи відносяться складні терміни типу: *ball-breaker* – завдання, яке важко виконати; особа, яка контролює виконання завдання, яке важко виконати, *black-coated (worker)* – «білі комірці» (робітники, не зайняті фізичною працею).

Результати дослідження демонструють, що значення складного терміну сфери економіки може: 1) співпадати зі значенням його компонентів, наприклад: *business-manager* – управляючий директор, комерційний директор; 2) значення одного з компонентів (або двох) може бути змінено, але загальне значення терміну зрозуміле, наприклад: *taskmaster* – майстер, бригадир; 3) значення складного терміну неможливо зрозуміти зі значення його компонентів, наприклад: *chargehand* – старший робітник.

Аналіз досліджуваного матеріалу показав широке використання в англословній економічній терміносистемі термінів-фразеологізмів. Невідповідність між значеннями компонентів та загальним значенням композиту свідчить про певну ідеомагичність, притаманну деяким складним термінам,

наприклад: *paper-pusher* – конторський службовець, *white-collar* – той, хто відноситься до «білих комірців» – службовець.

У ході дослідження було виявлено, що словоскладання є продуктивним способом творення термінів сфери економіки. В англomовній економічній терміносистемі функціонують однозначні складні іменники, прикметники та дієслова, які чітко співвідносяться з сферою економіки, наприклад: *card-indexing* – *job-centred* – сконцентрований на роботі (характеристика керівника, який велику увагу приділяє роботі, що виконують його підлеглі, тобто слідкує за дотриманням та покращенням технологій, умов праці та якості товарів, *clock-watch* – «поглядати на годинник», небажання працювати понаднормово, *crowdsourcing* – отримувати дешеву робочу силу із зовнішніх джерел.

Складні іменники, прикметники та дієслова, що мають полісемантичну структуру – це терміни, які належать одночасно до двох чи більше галузей, наприклад: *part-time* – 1) ек.пр. неповністю зайнятий, частково безробітний (про особу, яка працює менше нормальної – традиційно встановленої та офіційно зафіксованої – тривалості робочого дня); 2) осв. що навчається в режимі неповного дня (неповного тижня) (напр., про студента, який поєднує роботу та навчання), *entry-level* – 1) ек.пр. початковий (що відноситься до першої роботи чи до першого досвіду діяльності в певній галузі); 2) ек. (доступний за ціною для перших покупців); спрощений (легкі та зручні у використанні, дешеві моделі техніки); 3) комп. початкового рівня, для початківців.

Більшість складних термінів англomовної економічної сфери, на відміну від афіксальних, є однозначними. Це пояснюється тим, що носії мови, намагаючись уникати повторення багатослівних синтагм, шукають економніші засоби вираження специфічних понять певної сфери діяльності. Складний термін завжди сильніший, чіткіший, ніж корелятивне синтаксичне утворення.

Продуктивними у творенні складних термінів в англomовній економічній терміносистемі є такі словотвірні моделі: 1) N + N → N: *workforce* – робітники підприємства чи організації, *workshop* – майстерня, цех; службове (робоче) місце; майстерня, студія (приміщення для роботи вдома), *business-manager* – комерційний директор; 2) N + PI → N: *job-sharing* – розподіл роботи), *jobhunting* – пошук роботи; 3) Adj + N → N: *blackcoat* – «білі комірці» (працівники, які не зайняті фізичною працею), *odd-job* – випадкова робота; 4) N + V → N: *headcount* – загальна кількість (осіб в якій-небудь групі, напр., кількість осіб у штаті підприємства), *work-study* – аналіз робочого часу, вивчення організації праці; аналіз виробничих операцій; 5) V + Adv → N: *layoff* = *lay-off* – звільнення; період тимчасового звільнення, *burnout* – перевтомлення; 6) V + N → N: *checklist* – перелік контрольних питань (напр., перелік питань, які потрібно обговорити з новим співробітником), *strawl-mart* – збільшення територій, які відводяться у містах під бізнесові забудови; 7) N + PII → Adj: *job-centred* – сконцентрований на роботі (характеристика керівника, який велику увагу приділяє роботі, що виконують його підлеглі: слідкує за дотриманням та покращенням технологій, умов праці та якості товарів), *goal-directed* – цілеспрямований; 8) N + N → Adj: *piece-rate* – відрядна (про спосіб роботи та

оплату праці, при якій заробітна плата нараховується відповідно до об'єму виконаної роботи, а не за відпрацьований час); 9) Adj + N → Adj: *blue-collar* – робочий, виробничий, технічний, *low-skill* – некваліфікований, що має низьку кваліфікацію (про робітника); що не потребує високої кваліфікації (про роботу), *full-time* – що працює повний робочий день (повний робочий тиждень); 10) N + V → V: *job-hop* – часто змінювати місце роботи, *headhunt* – «полювати за головами» (займатися пошуком управлінського персоналу неформальними методами, переманюючи співробітників інших фірм пропонуючи їм більш вигідні умови); 11) N + N → V: *backdate* – домовлятися про те, що збільшення суми заробітної плати, особливо за рахунок преміальних виплат, буде перенесене на певну дату в минулому, *job-share* – розділяти одне робоче місце спільно з іншим робітником, працюючи на умовах неповної зайнятості); 12) N + V → V: *clock-watch* – намагатися не перепрацювати.

Результати дослідження показують, що найбільшу кількість похідних основ складних термінологічних одиниць демонструє словотвірна модель N + N.

Одним із основних факторів, які впливають на виникнення складних термінів економічної сфери, є бажання носіїв англійської мови уникати повторення багатослівних словосполучень, шукати більш економні засоби вираження значення. Складні терміни завжди чіткіші, ніж відповідні синтаксичні утворення.

Конверсивні терміни англомовної економічної терміносистеми

Конверсія – це спосіб словотвірної деривації, який характеризується зміною функціональних особливостей слова, модифікацією семантики похідної лексеми та повним збереженням зовнішньої форми слова.

Під час дослідження підсистем сучасної англомовної економічної терміносистеми виявлено конверсивні одиниць, які можуть функціонувати як однозначні та багатозначні термінологічні одиниці, наприклад: *boycott* – бойкотувати → *boycott* – бойкот, *chief* – керівник → *chief* – головний, керівний, *job* – справа, праця; замовлення; місце роботи, посада, робоче місце → *job* – працювати нерегулярно, виконувати випадкову роботу.

Конверсивні термінологічні одиниці з полісемантичною структурою належать одночасно до економічної терміносистеми та двох чи більше суміжних терміносистем сфери економіки, наприклад: 1) *auxiliary* – ек. допоміжний; 2) тех. додатковий, запасний → *auxiliary* – 1) ек. асистент, помічник; 2) тех. допоміжний пристрій; додатковий механізм; *executive* – 1) ек. адміністратор, керівник; голова виконавчої влади; 2) пол. виконавча влада; орган виконавчої влади, виконавчий комітет → *executive* – 1) адміністраторський, організаційний, керівний; 2) пол. виконавчий (що відноситься до виконавчої влади).

Як бачимо, багатозначні конверсивні терміни, як правило, утворюються від багатозначних одиниць.

Розглянемо словотвірні моделі, за якими утворюються конверсивні термінологічні одиниці англомовної економічної терміносистеми:

1) Adj → N: *slack* – млявий (про торгівлю, ділову активність) → *slack* – застій; зниження активності, *auxiliary* – допоміжний, запасний → *auxiliary* – асистент, помічник, *regular* – постійний, незмінний → *regular* – постійний робітник; 2) V → N: *to rise* – підвищувати на посаді; підвищуватися (про ціни) → *rise* – ріст, підвищення; надбавка до заробітної плати, *to hire* – наймати (на роботу); орендувати → *hire* – прокат, оренда; трудовий найм (довір про прийняття на посаду для виконання певної роботи на певних умовах); плата за оренду, *to quit* – звільняти(ся) → *quit* – звільнення працівника; працівник, що звільняється; 3) N → Adj: *key* – ключ до вирішення питання, ключова позиція → *key* – головний, ключовий, *master* – майстер, кваліфікований робітник, спеціаліст; роботодавець → *master* – кваліфікований; головний, *business* – заняття, професія; комерційна діяльність → *business* – діловий; комерційний; 4) V → Adj: *to designate* – призначати на посаду → *designate* – призначений на посаду, *to head* – очолювати, керувати → *head* – головний, старший; 5) N → V: *service* – служба, обслуговування, *servic* → *to service* – обслуговувати, надавати послуги, *boss* – бос, голова, керівник, начальник, шеф → *to boss* – керувати, давати вказівки, наказувати, *staff* – штат, персонал, кадри → *to staff* – укомплектовувати штати, забезпечувати персоналом, набирати кадри; 6) Adj → V: *black* – який не підтримується профспілками → *to black* – бойкотувати (відмовлятися працювати на певного роботодавця); 7) Adj → Adv: *full-time* – що працює повний робочий день → *full-time* – в режимі повного робочого дня, *part-time* – зайнятий неповний робочий день → *part-time* – в режимі неповного робочого дня.

У результаті дослідження з'ясовано, що найпродуктивнішою моделлю конверсіалізації англійських термінів сфери економіки є словотвірна модель N → V. За цією моделлю утворюються похідні термінологічні одиниці від непохідних, афіксальних і складних термінів. Однак, конверсія не є продуктивною в англійській економічній терміносистемі на сучасному етапі, що пояснюється більшою активністю інших способів словотвору (словоскладання, афіксації, телескопії). Більшість конверсивних термінів англійської економічної терміносистеми є латинського та французького походження, які представлені кореневими та афіксальними твірними основами. Конверсивні термінологічні одиниці англійського походження представлені лише кореневими твірними основами. Складні конверсивні економічні терміни, зазвичай, утворюються поєднанням твірних основ англійського та іншомовного походження.

5. Проблеми перекладу термінів

Галузеві термінологічні одиниці представляють явища та поняття спеціальної професійної галузі науки чи техніки та складають значну частину науково-технічних текстів. Термінологічна лексика становить головну проблему для перекладача галузевих текстів з огляду на її часто неоднозначність чи відсутність у мові перекладу відповідників термінів-неологізмів, а також відмінності у процесах термінотворення в англійській та українській мовах.

Науковці зазначають, що адекватний переклад термінологічних одиниць вимагає, перш за все, обізнаності перекладача тієї галузі науки чи техніки, тексти якої він перекладає. «При перекладі науково-технічної літератури важливе значення має взаємодія терміна з контекстом, в якому він розкриває своє лексичне значення», оскільки лише з контексту можна зрозуміти, до якої галузі належить відповідна термінологічна одиниця й знайти для її передачі правильний еквівалент у мові перекладу. А. Я. Коваленко виокремлює два основні етапи у процесі перекладу термінологічної одиниці: на першому етапі з'ясовується значення термінологічної одиниці в контексті, а на другому – власне здійснюється переклад її значення рідною мовою.

Основним способом перекладу термінів є переклад за допомогою лексичного еквівалента. «Еквівалент – це стала лексична відповідність, яка повністю співвідноситься зі значенням іншомовного слова-терміна. Терміни, еквіваленти яких є у рідній мові, відіграють дуже важливу роль при перекладі. Вони слугують опорними пунктами у тексті, від них залежить розкриття значень інших слів, вони дають можливість з'ясувати характер та фаховість тексту». В. І. Карабан зазначає, що перекладач має вміти знаходити еквівалент терміна у рідній мові та розширювати знання еквівалентів. Проте часто пошук еквіваленту у мові перекладу може ускладнюватися тим фактом, що термінологічні одиниці неоднозначні й, в залежності від галузі знань, у якій вони функціонують, мають різні значення та визначення. Тому дуже часто неможливо передати термінологічну одиницю за допомогою повного та абсолютного еквівалента. Проте окремі терміни дійсно однозначні, тобто не мають власних значень в інших галузевих термінологіях, а тому їх можна перекласти за допомогою абсолютного еквівалента. Прикладами таких економічних термінів можуть бути терміни “*economics*”, “*money*”, “*market*”, “*inflation*”, “*property*”, “*share without par value*”, які точними еквівалентами яких в українській мові є терміни «економіка», «гроші», «ринок», «інфляція», «власність», «акція без номінальної вартості». Еквіваленти таких термінів можна знайти у звичайних словниках. Проте кількість таких термінологічних одиниць у мові доволі невелика. «Перекладати терміни було б легко та просто, якби наукова література мала монопольне право на їх використання, або ж якби кожний термін дійсно мав термінологічний еквівалент у будь-якій парі мов. Однак це неможливо, а отже оптимальним є такий шлях перекладання термінів: «поняття – український термін», а не «іншомовний термін – український термін», з якої мови не здійснювався б переклад».

Прикладами перекладу термінологічних одиниць сфери економіки можуть бути такі терміни як *self-administration* – самоврядування, *temporary employment* – тимчасова зайнятість, *experienced worker* – досвідчений працівник.

Починаючи переклад фахового тексту перекладач має, перш за все, проаналізувати особливості поняття терміна в іноземній мові і, коли це поняття базується на основних властивостях, то при перекладі ці ознаки беруться як визначальні. У цьому випадку термін перекладається як звичайна мовна одиниця, тобто переклад здійснюється за допомогою підбирання власномовного найменування іншомовному поняттю-терміну.

Переклад спеціальної фахової термінології, відбувається з використання різних способів, зокрема за допомогою лексичних, лексико-семантичних й лексико-граматичних перекладацьких трансформацій. Найголовнішим завданням перекладача є правильний вибір того чи іншого способу в процесі передачі іншомовного терміна з іноземної на рідну мову, при цьому намагаючись найточніше передати його значення.

Отже, як вже зазначалось, з огляду на розбіжності граматичної та синтаксичної будови англійської та української мов у ході перекладу перекладач повинен застосовувати різноманітні перекладацькі трансформації: транскодування (транскрипцію та транслітерацію), калькування, описовий переклад, еквівалентний переклад.

Транслітерація ґрунтується на передачі графічного зображення, а саме на передачі букв та застосовується для перекладу термінів, які містять у своєму складі власні назви чи абревіатури (*Lloyd's Register of Shipping* – *регiстр Ллойда*, *Fordism* – *Фордизм*, *система Форда*, *DAGMAR model* – *модель ДАГМАР*).

Транскрипція базується на фонетичному принципі, тобто на передачі українськими літерами звуків англійських слів (*hedger* – *хеджер*, *hedging* – *хеджинг*, *netting* – *нетинг*, *acceptor* – *аксептор*, *monopolist* – *монополіст*, *manager* – *менеджер*; *business-process* – *бізнес-процес*, *check* – *чек*, *outsourcing* – *аутсорсинг*). За допомогою транскрипції передається звукова форма англійської лексичної одиниці. Проте, слід підкреслити, що такі терміни можуть також передаватися описовим способом, наприклад: *outsourcing* – *аутсорсинг* (*передача незалежному підряднику деяких бізнес-функцій або частин бізнес-процесу підприємства*).

С. В. Федоренко об'єднує транскрибування і транслітерацію з терміном «транскодування», визначаючи його як «передачу звукової чи графічної форми слова мови оригіналу за допомогою літер мови перекладу». Науковці переконані, що застосування цього способу пріоритетним для перекладу текстів, де вживаються фахові термінологічні одиниці.

Проте, застосовуючи прийом транслітерації слід пам'ятати про так званих «хибних друзів перекладача», які з огляду на свою зовнішню схожість в англійській та українській мовах мають зовсім відмінні значення. Їх ще називають псевдоінтернаціоналізми, тобто слова мови оригіналу та мови перекладу, які не мають схожих лексичних значень. Так, англійський економічний термін *obligation* часто перекладають як *облігація*, однак вірний переклад його буде *зобов'язання* (*to be under an obligation* – *бути зобов'язаним*, *to lay smb. under an obligation* – *зобов'язати кого-небудь*), термін *облігація* буде перекладатися як *bond* (*A bond is a financial instrument used to raise funds for the issuer by placing the issuer in the bondholders' debt*).

Дуже часто транскодування термінів застосовується в тих випадках, коли термін у мові перекладу складається з міжнародних терміноелементів латинського або давньогрецького походження.

Англійські економічні терміни також підлягають ще одному лексичному прийому передачі на рідну мову – калькуванню. Цей спосіб перекладу термінів відбувається шляхом заміни їх складових частин – морфем або слів – їх

лексичними відповідниками в мові перекладу. Калькування забезпечує відтворення смислової структури слова. Структурна близькість мов, наявність в них мових подібних структурних моделей є умовою, яка впливає на процес запозичення. Прикладами перекладу за допомогою калькування можуть бути такі економічні терміни як: *basic earnings per share* – базовий дохід на одну акцію, *revolving credit* – револьверний кредит, *inflationary spiral* – інфляційна спіраль. Слід зазначити, що цей прийом часто використовується при перекладі складних термінів.

Однак, калькування може також використовуватися тільки для перекладу одного з компонентів складного терміна. Напівкалька – це певні запозичення, які складаються як з вихідного матеріалу, так і з іншомовного елемента. Слід додати, що цей прийом перекладу варто застосовувати лише за умови збереження перекладним відповідником норми вживання й сполучуваності слів в українській мові.

Описовий переклад чи експлікація також використовується для передачі англійських економічних термінів на українську мову. Експлікація – це спосіб передачі нових лексичних елементів вихідної мови, коли слово, словосполучення, термін чи фразеологізм замінюється в мові перекладу словосполученням (або більшим за кількістю компонентів словосполученням), яке адекватно передає зміст цього слова або словосполучення (терміна). При використанні такого способу перекладу важливо слідкувати за тим, щоб словосполучення в мові перекладу точно передавало всі основні ознаки поняття, позначеного терміном оригіналу. З метою уникнення появи термінологічних дублетів у мові перекладу при використанні описового перекладу необхідно переконатися, що в мові перекладу відсутній перекладний відповідник.

Для правильного використання описового перекладу, необхідно бути добре обізнаним з предметною сферою тексту, що перекладається. За допомогою описового перекладу перекладають як однокомпонентні, так і багатокомпонентні термінологічні одиниці та словосполучення, наприклад: *strangle* – подвійний опціон з одночасним продажем або купівлею опціону пут і опціону кол із різними цінами реалізації, *near-money* – фінансові активи, які не є засобом збагачення, можуть бути легко перетворені на гроші, *triangular merger* – поглинення шляхом злиття компанії-об'єкта з дочірньою компанією, тієї що поглинає.

Розширення синтаксичної структури термінологічної одиниці ускладнює процес перекладу, проте сприяє точній передачі значення іншомовного терміна.

Конкретизація – це процес, при якому одиниця більш широкого семантичного змісту передається в мові перекладу одиницею конкретного змісту. Ось чому «англійська лексика характеризується більш розгалуженою семантичною структурою, аніж відповідна українська, переклад англійських лексичних одиниць приховує у собі більший ризик здійснення помилок, ніж переклад таких слів з української мови на англійську, тому що англійське слово може бути вжитим не в тому значенні, що призведе до грубих викривлень змісту».

У процесі перекладу англійських економічних термінологічних одиниць можливим є також використання прийому генералізації. Генералізація вихідного значення може бути в тому випадку, коли межа інформаційної впорядкованості вихідної лексичної одиниці вища за межу впорядкованості лексеми, що відповідає їй за змістом у мові перекладу.

При перекладі англійських економічних термінів також застосовується лексико-граматичний прийом перекладу – компресії. Компресія – це більш стисла передача змісту лексеми за допомогою опущення зайвих елементів та позамовного контексту. Компресія часто використовується в процесі перекладу галузевої термінологічної лексики на рівні макроконтексту, рідше – на мікрорівні, бо це може спричинити невиправдане вилучення частини лексичного значення окремого терміна.

Отже, розглянувши основні прийоми перекладу англійської економічної термінологіки можемо зробити висновок, що це дуже відповідальна та кропітка праця, яка вимагає високого рівня володіння перекладачем як вихідної, так і цільової мов, розуміння лінгвокультури обох мов і, що дуже важливо, досконале знання сфери економіки. У процесі перекладу англійської економічної термінологіки досвідчений перекладач, як правило, обирає той чи інший прийом перекладу, спираючись на зміст контексту, в якому вжита та чи інша термінологічна одиниця, а іноді поєднує всі вищезазначені способи з метою найефективнішої передачі їх термінологічного значення у мові перекладу, зберігаючи при цьому звукову форму та морфемну структуру вихідної термінологічної одиниці. З огляду на той факт, що сучасна англійська економічна термінологія є мовою-продуцентом нових міжнародних економічних термінологічних одиниць, адекватний переклад фахової термінологічної лексики набуває особливо великого значення для успішного становлення та нормалізації української економічної термінології у відповідності до міжнародних стандартів.